

Міністерство освіти і науки України
Харківський державний політехнічний коледж

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

Методичний посібник
для самостійної роботи студентів I курсу

Харків 2019

Методичний посібник з дисципліни «Основи правознавства» для самостійної роботи студентів I курсу.

Укладач: Тумакова В. Д. Харків: ХДПК, 2019.

Методичний посібник розглянутий та рекомендований цикловою комісією гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

Протокол № __ від «__» _____ 2019 р.

Голова комісії _____ Діброва Л. М.

Схвалено методичною радою Харківського державного політехнічного коледжу

Протокол № __ від «__» _____ 2019 р.

Голова методичної ради _____ Величко В. О.

Зміст

Вступ	4
Частина перша. Основи теорії держави	
Тема 1. Історичний аспект виникнення держави	
Тема 2. Особа, суспільство, держава. Правова і соціальна держава. Громадянське суспільство	
Частина друга. Основи теорії права	
Тема 4. Правопорядок і правопорушення	
Частина третя. Основи публічного права України	
Тема 1. Конституційне право України. Правоохоронні органи України: система і загальна характеристика. Правозахисні організації	
Тема 2. Основи фінансового права України	
Тема 5. Адміністративне право України	
Тема 6. Основи екологічного права України	
Частина четверта. Основи приватного права.	
Тема 1. Цивільне право України. Цивільні договори. Окремі види цивільно- правових договорів	
Тема 2. Сімейне право України	
Тема 3. Житлове право України	
Тема 4. Земельне право України	
Тема 5. Трудове право України	

Вступ

Даний методичний посібник має надати допомогу студентам I курсу, які вивчають дисципліну «Основи правознавства», під час самостійної роботи, що передбачається робочою програмою навчальної дисципліни, із засвоєння наступних тем:

- Історичний аспект виникнення держави.
- Особа, суспільство, держава. Правова і соціальна держава. Громадянське суспільство.
- Правопорядок і правопорушення.
- Конституційне право України. Правоохоронні органи України: система і загальна характеристика. Правозахисні організації.
- Основи фінансового права України.
- Адміністративне право України.
- Основи екологічного права України.
- Цивільне право України. Цивільні договори. Окремі види цивільно-правових договорів.
- Сімейне право України.
- Житлове право України.
- Земельне право України.
- Трудове право України.

До кожної теми надається:

- перелік найважливіших питань, які потрібно розглянути (рекомендуємо скласти конспект з кожного із цих питань);
- методичні рекомендації до вивчення означених питань;
- запитання, завдання та тести для самоконтролю за засвоєнням матеріалу;
- перелік першоджерел, літератури та інформаційних ресурсів, що можна використовувати під час самостійної роботи з опрацювання теми.

Бажаємо успіху!

Частина перша. Основи теорії держави

Тема 1. Історичний аспект виникнення держави

Мета: Поглибити знання про основні ознаки влади і суспільства у додержавний період, причини виникнення держави і права, історичні типи держав, інститути врегулювання суспільних відносин у додержавний період.; засвоїти поняття «суспільство», «влада»; вміти охарактеризувати й порівняти основні теорії походження держави і права.

Питання до теми

1. Порівняльна характеристика понять «суспільство», «держава», «країна».
2. Влада і суспільство у додержавний період.
3. Причини виникнення держави і права. Теорії походження держави.
4. Історичні типи держав і цивілізаційний підхід.

1. При розгляді **першого** питання порівняйте поняття «суспільство», «держава», «країна», в яких випадках термін «держава» ототожнюється з поняттям «країна», а в якому сенсі – для позначення організації політичної влади, яка спрямовує за допомогою норм права спільну діяльність людей, захищає їхні права і інтереси. **Суспільство** – історично сформована сукупність індивідів, форма колективного співжиття людей та система різноманітних (економічних, моральних, релігійних, політичних юридичних) зв'язків і відносин між людьми.

Стадії розвитку суспільства: дикість, варварство, цивілізація. До виникнення держави суспільство у своєму розвитку пройшло стадії дикості і варварства.

Поняття «**держава**» характеризує форму організації політичної влади в межах країни. «**Країна**» – географічно окреслена територія на земній кулі, що має певні кордони та відрізняється від подібних утворень сукупністю етнічних, культурних, історичних, економічних та політичних особливостей.

2. При розгляді **другого** питання з'ясуйте особливості регулювання суспільних відносин між людьми та їхніми об'єднаннями (нормами первісної моралі, звичаями, традиціями, релігійними нормами, табу). Влада ґрунтувалася виключно на авторитеті, досвіді, особистих якостях. Таким чином, первісні суспільні відносини базувалися на неофіційному управлінні суспільством і неофіційних правилах поведінки, що врешті привело до зміни суспільного ладу.

3. При розгляді **третього** питання необхідно засвоїти (використовуйте також знання із всесвітньої історії) **загальні причини виникнення держави і права:**

1) три великі поділи праці (виділення скотарських племен; відокремлення ремесла від рільництва, виникнення і розвиток торгівлі);

2) поява надлишкового продукту, патріархальної сім'ї, приватної власності та майнової нерівності;

3) утворення класів як великих груп людей з протилежними інтересами й виникнення міжкласових конфліктів;

4) неспроможність суспільної влади первісного ладу врегулювати класові суперечності та виникнення публічної влади.

В юридичній літературі існують різноманітні **концепції виникнення держави**. Розгляньте деякі з них, наприклад, теологічну теорію, теорію насильства, договірну, класову (економічну), космічну.

4. **Історичний тип держави** – це сукупність найсуттєвіших ознак, притаманних державам у різні періоди історії, які проявляються в єдності закономірностей розвитку, засновані на однакових економічних, культурних відносинах. Розгляньте історичну типологізацію держав за **формаційним підходом** та за **цивілізаційним підходом**, з'ясуйте, в чому полягає відмінність у цих підходах.

Зверніть увагу на характеристику **сучасного типу держави**.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що таке суспільні відносини? Які види суспільних відносин ви знаєте?
2. За допомогою яких засобів відбувалося впорядкування суспільних відносин у додержавний період?
3. Які ви можете назвати риси, що відрізняють державну організацію від організації влади первісного суспільства?
4. Назвіть причини виникнення держави і права.
5. Покажіть різноманітні теорії походження держави. Яка з цих теорій, на вашу думку, найбільш відповідає дійсності?
6. Які існують підходи до історичної типологізації держав?

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

I. Виконайте тестові завдання:

1. Яке з понять є історично сформованою сукупністю індивідів, формою колективного співжиття людей та системою різноманітних зв'язків і відносин між людьми?

а) держава;	в) населення;
б) суспільство;	г) громада.

2. Яким видом соціальних норм не регулювалися суспільні відносини в первісному суспільстві?

а) правові норми;	в) звичаї та традиції;
б) норми моралі;	г) релігійні норми.

3. Яке поняття характеризує історичний тип суспільства, заснований на певному способі виробництва?

а) цивілізація;	в) модернізація?
б) індустріалізація;	г) формація.

II. Порівняйте поняття:

- а) формаційний – цивілізаційний підходи до історичної типологізації суспільства;
- б) держава – країна – суспільство.

Література. Інформаційні ресурси

1. Гавриш С.Б., Правознавство: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч.закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С.Б. Гавриш, В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
2. Пилипенко П.Д. Основи правознавства: Навчальний посібник 2-ге видання, виправлене і доповнене /П.Д. Пилипенко, Н.М. Хомата, М.С. Кельман та ін.. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
3. Правознавство. Підручник /А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко, А.М. Колодій, А.Ю. Осадчий. – К., 2008.
4. Правознавство: Підручник /За відп. ред..О.В. Дзери. – 10-е вид., перероб. і допов. К: Юрінком Інтер, 2008.
5. Шпиталенко Г.А., Шпиталенко Р.Б. Основи правознавства: навч. посіб. – Каравела, 2003.

Тема 2. Особа, суспільство, держава. Правова і соціальна держава.

Громадянське суспільство

Мета: засвоїти поняття «правова держава, «соціальна держава», «громадянське суспільство»; ознаки і визначення правової держави, визначати соціальну сутність держави, характеризувати правову державу, оцінювати шляхи формування правової держави в Україні; громадянського суспільства.

Питання до теми

1. Поняття і ознаки правової держави.
2. Соціальна держава.
3. Громадянське суспільство: поняття, ознаки.

1. При розгляді першого питання слід звернути увагу на те, яку державу слід вважати правовою, які риси притаманні правовій державі. **Правова держава** – це держава, у якій лише юридичними засобами забезпечуються верховенство права, реальне здійснення, гарантування, охорона, захист і поновлення порушених прав людини і громадянина, взаємна відповідальність держави і особи, контроль і нагляд за створенням і застосуванням юридичних законів.

До основних ознак правової держави слід віднести такі:

- у ній панує право як загальна міра свободи, рівності і справедливості в суспільстві, що і визначає зміст чинних законів, інших нормативних та індивідуальних правових актів;
- вичерпне врегулювання правового статусу людини і громадянина та забезпечення його ефективної реалізації;
- розвинена система чинного законодавства;
- взаємна відповідальність особи і держави, її органів і посадових осіб;
- провідна роль суду у вирішенні спірних питань і конфліктних ситуацій;
- ефективна діяльність інших правоохоронних органів у забезпеченні законності й правопорядку;
- високий рівень правосвідомості та правової культури громадян, професіоналізму правоохоронних органів тощо.

2. Соціальна держава – це держава яка прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, однакових можливостей самореалізації особистості. Соціальна держава передбачає: необхідний для людини прожитковий мінімум, соціальну рівність, соціальне забезпечення, підвищення загального добробуту. Головним досягненням функціонування соціальної держави є формування типу особистості, яка відрізняється економічною та політичною активністю, упевненістю в своїх силах, здатністю приймати рішення.

В Україні відповідно до Конституції передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави, є її головним обов'язком.

3. Громадянське суспільство – це спільнота всіх громадян, їх вільних об'єднань, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризується високим рівнем суспільної свідомості, політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються і гарантуються нею. З'ясуйте ознаки громадянського суспільства.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Дайте визначення правової держави. Які шляхи її формування в Україні?
2. В чому суть і призначення соціальної держави?
3. Дайте визначення громадянського суспільства. Які проблеми його формування в Україні?

I. Виконайте тестові завдання:

1. Закінчіть думку за Конституцією України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні _____»
 - а) найбільшим пріоритетом;
 - б) надбанням правової держави;
 - в) результатом існування громадянського суспільства;
 - г) найвищою соціальною цінністю.
2. Яка теза не є ознакою правової держави?
 - а) існування ієрархічно побудованої партійно-державної еліти;
 - б) закріплення широкого спектру прав і свобод особи;
 - в) верховенство закону в усіх сферах життя суспільства;
 - г) ефективна діяльність правоохоронних органів.

II. Порівняйте поняття:

Правова держава – соціальна держава.

Література. Інформаційні ресурси

1. Гавриш С.Б., Правознавство: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч.закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С.Б. Гавриш, В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
2. Пилипенко П.Д. Основи правознавства: Навчальний посібник 2-ге видання, виправлене і доповнене /П.Д. Пилипенко, Н.М. Хомата, М.С. Кельман та ін.. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
3. Правознавство. Підручник /А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко, А.М. Колодій, А.Ю. Осадчий. – К., 2008.
4. Правознавство: Підручник /За відп. ред..О.В. Дзери. – 10-е вид., перероб. і допов. К: Юрінком Інтер, 2008.

5. Шпиталенко Г.А., Шпиталенко Р.Б. Основи правознавства: навч. посіб. – Каравела, 2003.

Частина друга. Основи теорії права

Тема 4. Правопорядок і правопорушення

Мета: з'ясувати, що таке суспільний порядок та правопорядок, законність, гарантії законності, схарактеризувати зв'язок між законністю і правопорядком; застосовувати поняття та терміни: дисципліна, правосвідомість; правова ідеологія, правова психологія, правова культура.

Питання до теми

1. Поняття суспільного порядку та дисципліни, способи їх забезпечення.
2. Правопорядок як складова суспільного порядку.
3. Поняття і гарантії законності.
4. Поняття правосвідомості. Правова культура.

1. При вивченні **першого** питання необхідно засвоїти, що суспільний порядок характеризується організованістю, упорядкованістю суспільних відносин. Він створюється під впливом соціальних норм, як-то: моралі, звичаїв, релігійних, корпоративних норм, а також права.

Суспільний порядок – це стан урегульованості суспільних відносин, який заснований на реалізації соціальних норм і принципів.

Дотримання належного порядку громадянами є найважливішим напрямом формування правової держави. Подібна мета досягається передусім дисципліною кожного. **Дисципліна** – це своєчасне і точне виконання вимог, що впливають з нормативних та індивідуально-правових актів, технологічних, організаційних, моральних, громадських та інших соціальних норм. Розрізняють такі її види: державна, фінансова, бюджетна, виробнича, трудова, військова, навчальна тощо.

Встановлюється дисципліна законами і підзаконними актами, статутами, положеннями та правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормами моралі, корпоративними і іншими нормами суспільного співжиття. Забезпечується дисципліна засобами юридичної відповідальності та механізмами державного і громадського контролю.

2. Структурним елементом суспільного порядку є правовий порядок. **Правопорядок** – це одна із складових суспільного порядку, яка полягає у правовій регламентації суспільних відносин та вимозі додержання чинних правових норм. Зверніть увагу на особливості правопорядку (передбачений нормами права, неухильне виконання юридичних обов’язків тощо).

3. **Законність** – це правовий режим точного виконання чинних законів усіма суб’єктами права у сфері правотворчості та право реалізації, в інших сферах життєдіяльності людей; режим, за якого забезпечуються права і виконуються обов’язки людиною, державою і громадянським суспільством. Зверніть увагу на основні засади законності, їх зміст, наприклад, що **єдина законність** означає, що не може бути різної дії закону в різних регіонах і щодо, різних людей в Україні. На всій території України закон однаковою мірою повинен діяти стосовно всіх суб’єктів права. **Реальний характер законності** має місце тоді, коли вимоги закону не тільки проголошуються а й впроваджуються в життя. Одним із важливіших принципів є **забезпечення прав людини**, здійснення законів в інтересах людини і для забезпечення її прав. Одним із принципів є **взаємозв’язок законності та справедливості**, тобто, не тільки сам закон, а й способи його здійснення, а також його втілення в повсякденне життя мають спиратися на справедливість.

Гарантії законності – це засоби та умови, за допомогою яких держава забезпечує повне і послідовне здійснення її вимог. Розгляньте загальні гарантії, спеціальні гарантії та юридичні умови законності. Отже, законність забезпечується системою гарантій. **Право громадян на захист** є однією з гарантій зміцнення законності. Конституція України та чинне законодавство

передбачає право громадянина на захист свого життя, здоров'я, честі і гідності, особистої свободи та майна. Такий захист може здійснюватись у судовому, адміністративному та іншому порядку. **До юридичних гарантій** належать: **система чинного законодавства**, яка відповідає загально прийнятим міжнародним стандартам у сфері прав людини та Конституції України; **діяльність судових органів**, які зобов'язані визначити справедливую міру покарання правопорушнику, забезпечити ефективне відновлення порушених прав; **діяльність правоохоронних і контрольно-наглядових органів**, що забезпечують профілактику, припинення і викриття правопорушень.

4. Побудова демократичної, соціальної, правової держави і відповідного громадянського суспільства неможлива без підвищення рівня **правової свідомості та правової культури** всього населення країни. **Правосвідомість** – це вид (форма) суспільної свідомості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, ідей, теорій та уявлень, які характеризують ставлення людини, соціальних груп і суспільства в цілому до права, форм і методів правового регулювання. Розгляньте структуру правосвідомості (правова психологія, правова ідеологія) та її різновиди: наукова, професійна, буденна; також з точки зору її носіїв – суспільна, групова, індивідуальна. З'ясуйте, яку роль відіграє правосвідомість в житті суспільства і у вашому особисто.

Правова культура – це глибокі знання й розуміння права, ретельне виконання його вимог як усвідомленої необхідності та внутрішньої переконаності. Отже, правова свідомість і правова культура – це не тільки знання, розуміння і психологічне сприйняття чинного права, а й поведінка особи в межах чинної правової моделі.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що таке суспільний порядок і якими нормами він визначений?
2. Як ви розумієте правопорядок і громадський порядок?
3. Дайте визначення поняття «дисципліна».

4. Дайте визначення законності, її принципів і гарантій.

5. Дайте визначення поняттю «правосвідомість». Які її види вам відомі?

I. Виконайте тестові завдання.

1. Яке поняття характеризується як точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному та суспільному житті?

а) суспільний порядок;	в) законність;
б) дисципліна;	г) правомірна поведінка.

2. Які з перерахованих положень належать до спеціальних засобів гарантій законності?

а) економічні;	в) організаційні;
б) політичні;	г) ідеологічні

3. Сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, що домінують у суспільстві та проявляються у суспільної думці, – це:

а) правосвідомість;	г) правова ідеологія;
б) правова культура;	в) правова психологія

.

Література. Інформаційні ресурси

1. Гавриш С.Б., Правознавство: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч.закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С.Б. Гавриш, В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
2. Пилипенко П.Д. Основи правознавства: Навчальний посібник 2-ге видання, виправлене і доповнене /П.Д. Пилипенко, Н.М. Хомата, М.С. Кельман та ін.. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
3. Правознавство. Підручник /А.І. Берlach, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко, А.М. Колодій, А.Ю. Осадчий. – К., 2008.
4. Правознавство: Підручник /За відп. ред..О.В. Дзери. – 10-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
5. Шпиталенко Г.А., Шпиталенко Р.Б. Основи правознавства: навч. посіб. – Каравела, 2003.

Частина третя. Основи публічного права України

Тема 1. Конституційне право України. Правоохоронні органи України: система і загальна характеристика. Правозахисні організації

Мета: ознайомитися з системою правоохоронних органів України, їхнім статусом, видами та функціями, особливостями діяльності;

- знати види та завдання правоохоронних органів;
- знати види держаних і недержавних правозахисних організацій;
- розвивати навички самостійної роботи з нормативно-правовими актами.

Питання до теми

1. Поняття правоохоронного органу.
2. Прокуратура України.
3. Служба безпеки України.
4. Поліція в Україні.
5. Митна служба.
6. Система органів податкової служби в Україні.
7. Правозахисні організації в Україні.

1. При вивченні *першого* питання слід зазначити, що правоохоронну діяльність в Україні, забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України здійснюють визначені законодавством державні правоохоронні органи. Їх утворення і діяльність визначається законами. Таким чином, правоохоронні органи України – це система державних органів, основними функціями яких є забезпечення законності та охорона правопорядку, боротьба з правопорушеннями, охорона законних прав та інтересів громадян, суспільства і держави в цілому.

До правоохоронних відносять наступні органи:

- а) прокуратура;

- б) служба безпеки;
- в) органи внутрішніх справ;
- г) органи митної служби;
- д) органи служби охорони державного кордону;
- е) органи державної податкової служби;
- є) органи державної контрольно-ревізійної служби;
- ж) служба виконання покарань.

2. При розгляді *другого* питання слід звернути увагу на Закон України «Про прокуратуру», який був прийнятий 14 жовтня 2014 року і набрав чинності з 15 липня 2015 року. Цей закон визначає правові засади організації і діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, а також систему прокуратури України.

У 2015 році до Закону внесли зміни, пов'язані з утворенням Національного антикорупційного бюро України (НАБ), Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП).

Закон «Про прокуратуру» визначає такі функції прокуратури:

- 1) підтримання державного звинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді, у випадках, визначених цим законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Систему прокуратури становлять:

- 1) Генеральна прокуратура,
- 2) регіональні прокуратури,
- 3) місцеві прокуратури,

4) військові прокуратури,

5) Спеціалізована антикорупційна прокуратура (доповнено згідно із законом від 12. 02. 2015 р.) на правах структурного підрозділу. На неї покладаються такі функції:

а) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

б) підтримання державного звинувачення у відповідних провадженнях.

2 червня 2016 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», згідно з яким із Конституції України вилучено розділ 7 «Прокуратура України», а конституційні норми, що регулюють питання діяльності прокуратури, внесено до розділу «Правосуддя» (ст. 131-1). Проаналізуйте, як змінились функції прокуратури порівняно із законом 2014 року. Ми бачимо, що функції прокуратури зміщуються у кримінально-процесуальний бік. Прокуратура уже не вправі представляти інтереси громадян у суді та здійснювати нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах та під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Однак прокуратура продовжуватиме виконувати функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

Строк повноважень Генерального прокурора збільшується з 5 до 6 років. Але одна й та же особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

3. При розгляді *третього* питання слід уявити, що Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення. Організація і порядок діяльності Служби безпеки регулюються Законом України «Про службу безпеки України», в якому закріплені такі завдання:

- а) захист державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності України;
- б) забезпечення економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України;
- в) забезпечення законних інтересів держави та свобод людини;
- г) боротьба з розвідувально-підіривною діяльністю іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп і осіб;
- д) попередження, виявлення і припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки.

В своїй діяльності СБУ додержується принципів законності, поваги до прав і гідності людини, позапартійності та відповідальності перед народом України.

4. При розгляді *четвертого* питання зверніть увагу на те, що органи внутрішніх справ включають до себе:

- а) органи поліції;
- б) органи досудового слідства;
- в) внутрішні війська України та інші.

Організація і порядок діяльності поліції в Україні визначаються Законом України «Про Національну поліцію», який було прийнято 2.07. 2015 року.

В 2016 – 2017 роках в нього були внесені зміни та доповнення. Перший розділ Закону визначає завдання поліції, правову основу її діяльності, принципи діяльності. Другий розділ визначає систему поліції, принципи, які покладаються в основу її діяльності:

- верховенство права,

- дотримання прав і свобод,
- законність,
- відкритість та прозорість,
- політична нейтральність,
- взаємодія з населенням на засадах партнерства.

Закон також визначає, що у складі поліції функціонують:

- кримінальна поліція,
- патрульна поліція,
- органи досудового розслідування,
- поліція охорони,
- спеціальна поліція,
- поліція спеціального призначення.

Зверніть увагу на статтю 18 Закону, яка визначає основні обов'язки поліцейського.

Основні повноваження поліції визначені в ст. 23:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушення;
- виявляє причини і умови, що сприяють вчиненню кримінальних і адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, припиняє їх;
- вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, стадіонах і інших публічних місцях;
- регулює дорожній рух, здійснює контроль до дотримання Правил дорожнього руху.

Змінами до Закону від 07. 12. 2017 р. стаття 23 була доповнена пунктом 18 – вживає заходів для запобігання протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі.

Змінами до Закону від 31. 05. 2016 р. стаття 23 була доповнена пунктом 27 – здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону.

5. При розгляді *п'ятого* питання скористуйтеся підручником (Гавриш С.Б. Правознавство: підруч. для 10 кл., стор. 208-210, або іншим).

Митні органи в Україні очолює Державна митна служба України, що є центральним органом державної виконавчої влади зі спеціальним статусом. Вона є керівним органом єдиної державної митної системи, що включає в себе митні органи на місцях, митниці та підпорядковані Митній службі підприємства й організації. Завданнями Митної служби є:

- а) забезпечення в межах своєї компетенції економічної безпеки України;
- б) забезпечення додержання законодавства про митну справу;
- в) своєчасне і повне внесення до республіканського бюджету мита, податків та інших сум, що надходять від митних органів і підлягають зарахуванню до цього бюджету;
- г) боротьба з контрабандою, порушеннями митних правил і законодавства про податки, які вчиняються при переміщенні через митний кордон України та інше.

Діяльність митних органів регулюється Митним кодексом України.

6. При розгляді *шостого* питання слід з'ясувати роль Державної податкової служби (ДПС) в системі органів держави, що забезпечують реалізацію державних функцій. ДПС включає в себе:

- а) Державну податкову адміністрацію України;
- б) державні податкові адміністрації АРК, областях, місці Києві;
- в) державні податкові інспекції в районах, містах, районах у містах.

Завдання органів державної податкової служби закріплюються Законом України «Про державну податкову службу України». До завдань державної податкової служби закон відносить:

– здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів;

– формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов’язкових платежів та єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб;

– запобігання злочинам та іншим правопорушенням, віднесених законом до компетенції податкової поліції, їх розкриття, припинення, розслідування та впровадження у справах про адміністративні правопорушення та інші.

7. При розгляді **сьомого** питання зверніть увагу на визначення поняття «правозахисна діяльність» та її ознаки.

Правозахисна діяльність – це вчинки (дія чи бездіяльність) правозахисних органів (державних і недержавних) спрямовані на надання кожній людині і громадянину, їх об’єднанням та юридичним особам правової допомоги щодо припинення порушень права, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення права і відшкодування спричинених порушенням права збитків.

До **державних** правозахисних органів в Україні відносять:

а) органи юстиції до яких відносяться виконавча служба, державні нотаріуси, органи реєстрації актів цивільного стану – РАЦС.

б) органи захисту прав споживачів, які діють згідно до Закону України «Про захист прав споживачів»;

в) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (це орган, статус і повноваження якого визначені відповідним Законом України);

г) міжурядові правозахисні організації та інші.

До **недержавних** правозахисних організацій в Україні відносяться:

а) адвокатура;

б) недержавні нотаріуси;

в) міжнародні неурядові правозахисні організації;

г) інші правозахисні недержавні організації.

Утворення та функціонування адвокатури в Україні та діяльність адвокатів передбачена Конституцією України та законами України. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює поняття, принципи діяльності адвокатури та адвокатів, види їх діяльності. Адвокати здійснюють такі види діяльності:

- дають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства;
- складають заяви, скарги та інші документи правового характеру;
- посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах;
- подають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям;
- здійснюють правове забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян та юридичних осіб;
- виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та досудового слідства.

Слід звернути увагу на те, що згідно Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 2 червня 2016 р. в Конституції України уперше передбачено інституційне закріплення адвокатури на конституційному рівні з відповідною конституційною гарантією її незалежності.

Так, з метою істотного підвищення якості представництва особи в суді передбачено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення (ст. 131-2 Конституції України). Обвинувачений може або самостійно захищати себе від обвинувачення відповідно до частини четвертої статті 29 Конституції України, або скористатися послугами професійного адвоката. Разом з тим, законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи

неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Однією з недержавних інституцій, що здійснює правозахисну діяльність в Україні є недержавні нотаріуси. Правовою основою діяльності приватного нотаріуса є Конституція та закони України, зокрема, Закон України «Про нотаріат», яким закріплюється порядок утворення, реєстрації та функціонування приватної нотаріальної діяльності.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Схарактеризуйте систему правоохоронних органів України.
2. У чому полягають основні функції прокуратури?
3. Які основні завдання Служби безпеки України?
4. Які обов'язки покладені на працівників поліції?
5. Які функції виконують: а) митні органи; б) Державна податкова служба; в) державна виконавча служба; г) державна контрольно-ревізійна служба?
6. Які завдання виконують органи юстиції України, нотаріат та адвокатура в Україні?
7. Хто здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до державного бюджету України та їх використанням?
 - а) Державна податкова служба;
 - б) Національний банк України;
 - в) Рахункова палата;
 - г) Державна контрольно-ревізійна служба.
8. Який державний правоохоронний орган спеціального призначення забезпечує конституційний лад, територіальну цілісність і державний суверенітет?

а) Служба безпеки України;	в) Прикордонні війська України;
б) Генеральна прокуратура України;	г) Державна митна служба.

9. Установіть відповідність між правоохоронними органами та їх повноваженнями:

1. Захист економічних інтересів України.	А. Служба безпеки України.
2. Підтримка державного обвинувачення в суді.	Б. Поліція.
3. Охорона громадського порядку.	В. Державна митна служба.
4. Захист економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України.	Г. Органи юстиції.
	Д. Прокуратура.

10. Назвіть функції органів прокуратури:

- а) представництво інтересів держави в суді;
- б) виконання судових рішень,
- в) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- г) підтримання державного обвинувачення у суді.

11. Органи поліції виконують наступні функції:

- а) адміністративну;
- б) наглядову;
- в) карну;
- г) профілактичну.

12. Адвокатура здійснює свою діяльність за принципами:

- а) верховенства права;
- б) верховенства закону;
- в) незалежності;
- г) гласності.

13. Назвіть нотаріальні дії, які вчиняються у нотаріальних конторах:

- а) посвідчення угоди;
- б) укладення угоди;
- в) видача свідоцтва про право на спадщину;
- г) всі відповіді правильні.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Із змінами та доповненнями.
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя» від 2 червня 2016 р.
3. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. із змінами 2015 – 2017 рр.
4. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. (набрав чинності з 20 квітня 2015 р.) із змінами, внесеними в 2015–2016 рр.
5. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. із змінами, внесеними в 2015–2017 рр.
6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2013 р. із змінами.
7. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.
8. Закон Української РСР «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р.
9. Закон України «Про службу безпеки України».
10. Закон України «Про держану податкову службу в Україні».
11. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. – К., 2008.
12. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
12. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). – К.: Грамота, 2010.
13. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
14. Правознавство: Практикум / За заг. ред. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.

15. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.

16. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.

17. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.

18. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Тема 2. Основи фінансового права України

Мета: ознайомитися з визначенням фінансового права, основними інститутами фінансового права та його джерелами, бюджетною системою України, системою оподаткування; з'ясувати, хто є платниками податків, у чому полягають їхні права та обов'язки, які є види податків і зборів; розкрити особливості відповідальності за порушення фінансового законодавства.

Питання до теми

1. Предмет фінансового права. Джерела фінансового права. Фінансові правовідносини та їх склад.

2. Бюджет і бюджетна система України. Бюджетний процес.

3. Поняття, функції та види податків

4. Об'єкти оподаткування. Обов'язки та права платників податків і зборів.

5. Особливості оподаткування юридичних і фізичних осіб.

6. Відповідальність за порушення законодавства про податки.

7. Поняття, функції та структура банківської системи України.

1. При вивченні ***першого*** питання необхідно з'ясувати такі поняття як фінансове право, предмет фінансового права, джерела фінансового права, особливості фінансових правовідносин.

Фінансове право це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу формування (мобілізації), розподілу, перерозподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів держави й органів місцевого самоврядування з метою виконання поставлених перед ними завдань і функцій.

Предметом фінансового права є тільки ті суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності органів держави та місцевого самоврядування з приводу формування, розподілу та використання відповідних фондів, які необхідні для фінансування соціально-економічного розвитку держави.

Джерелами фінансового права є законодавчі та нормативно-правові акти, що містять у собі фінансово-правові норми, які регулюють фінансові відносини, що за змістом та колом учасників відрізняються великою різноманітністю. Це бюджетні відносини, податкові відносини, відносини у сфері загальнообов'язкового державного страхування, відносини банківського кредитування та інші.

Особливості фінансових відносин полягають в тому, що вони:

- а) виникають у сфері фінансової діяльності в процесі розподілу і перерозподілу доходу з метою утворення потрібних суспільству фондів;
- б) їх об'єктом завжди є гроші або грошові зобов'язання, що пов'язані з формуванням і використанням грошових фондів.

При розгляді питання з'ясуйте також, хто є об'єктами фінансових правовідносин та їх зміст.

2. При вивченні **другого** питання необхідно усвідомити, що таке бюджет, з яких рівнів складається бюджетна система України, на яких принципах вона ґрунтується, з яких надходжень складається бюджет та як розподіляються видатки; які стадії проходить бюджетний процес; які державні органи здійснюють контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Платниками податків є юридичні і фізичні особи, на яких згідно із законом України покладено обов'язок сплачувати податки.

3. Розглядаючи *третє* питання визначить, що таке податок, які ознаки він має, які він виконує функції; що таке збір, мито.

Зверніть увагу на те, що сплата податків, збора і мита мають різні підстави. **Збори** – це платежі, які стягуються з платника державними органами за надання права брати участь або використовувати як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти. Наприклад, право на припаркування автотранспорту, використання місцевої символіки.

Мито стягується з фізичних та юридичних осіб за здійснення спеціально уповноваженими органами дії і видачу документів, що мають юридичне значення. Так, митними органами стягується платіж за ввезення та вивезення товарів, судами, за подання позову.

З'ясуйте у чому полягають наступні функції податків: фіскальна; регулююча; контрольна; розподільча; стимулююча, їх зміст, а також які податки відносяться до загальнодержавних, а які до місцевих; прямі і непрямі податки (акцизний збір, мито ПДВ, державне мито); податки з фізичних осіб і податки з юридичних осіб; податки змішаного типу (податок на додану вартість, податок із власників транспортних засобів, митний збір, земельний податок сплачують і фізичні особи і юридичні особи); одноразові (наприклад, податок із майна що успадковується або дарується) і систематичні.

4. При розгляді *четвертого* питання слід з'ясувати, що є об'єктами оподаткування та які обов'язки та права мають платників податків і зборів.

Об'єктами оподаткування є:

- доходи (прибуток);
- додаткова вартість продукції;
- вартість продукції (робіт, послуг) у тому числі митна;
- спеціальне використання природних ресурсів;
- майно юридичних і фізичних осіб та ін.

Платники податків мають такі **права**:

- подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги з оподаткування;
- одержувати та ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;
- оскаржувати в встановленому законом порядку рішення державних податкових органів і дії посадових осіб.

Обов'язками платників податків є:

- вести бухгалтерський облік, скласти звітність про фінансово-господарську діяльність;
- подавати до державних податкових інспекцій декларації, бухгалтерську звітність, які пов'язані з обчисленням і сплатою податків;
- сплачувати належні суми податків і зборів у встановлені законами терміни;
- допускати посадових осіб податкових інспекцій до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок із питань обчислення і сплати податків і зборів.

5. При вивченні **н'ятого** питання зверніть увагу на особливості оподаткування фізичних осіб. Його сплачують як громадяни України так і іноземці, які проживають як в Україні, так і за її межами. Об'єктом оподаткування громадян, які постійно проживають в Україні, є загальний місячний оподатковуваний дохід із джерелом походження з України, та іноземні доходи. Оподаткуванню підлягають отримані громадянами доходи як у грошовій (національна або іноземна валюта), так і в натуральній формі (подароване авто). Закон передбачає також оподаткування доходів отриманих у результаті проведення операцій із нерухомістю (продаж, обмін або здача в оренду нерухомого майна), даруванням, спадщиною, цінними паперами та

корпоративними правами відсотків на банківський депозит (вклад), виграшів у недержавних лотереях, знайдений скарб тощо.

Зверніть увагу на те, що не вважається доходом матеріальна та соціальна допомога – житлові та інші субсидії, дотації, компенсації, винагороди та страхові виплати, державні премії України, державні стипендії та нагороди, пенсії тощо.

Особливістю оподаткування юридичних осіб є те що суб'єкти господарської діяльності, підприємства, установи, організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку – платять податок на прибуток. Неприбуткові установи і організації (благодійні фонди, пенсійні фонди, релігійні організації та інші) мають відповідні пільги по сплаті податку. Для підтримки малого та середнього бізнесу запроваджена спрощена система оподаткування (єдиний податок), обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва. Також запроваджено єдиний сільськогосподарський податок і спеціальний торговий патент.

6. При розгляді *шостого* питання зверніть увагу на особливість відповідальності за порушення фінансового законодавства, яка полягає в тому, що вона передбачається Бюджетним кодексом за вчинення бюджетних правопорушень, наприклад, за нецільове використання бюджетних коштів.

Бюджетні правопорушники несуть адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за порушення правил про валютній операції, приховування доходів, відсутність бухгалтерського обліку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності, ухилення від подання декларації про доходи, невчасне подання декларації, включення в декларацію перекручених даних передбачається Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 164-1, ст.164-2).

Кримінальним кодексом України передбачається відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212).

Суб'єктами фінансової відповідальності є як фізичні особи так і юридичні особи. Міри фінансової відповідальності мають на меті не лише покарання правопорушників, а й компенсацію майнових утрат бюджетів і державних цільових фондів унаслідок ненадходження або несвоєчасного надходження податків і зборів.

7. При розгляді **сьомого** питання слід визначити поняття банківської системи України, її структуру та функції.

Банківська система є законодавчо визначеною, чітко структурованою сукупністю різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією кредитно-фінансових установ.

Банківська система України складається з Національного банку та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень банківського законодавства.

Банки є головною ланкою фінансової системи України. Без банків неможливе нормальне функціонування грошової системи, вони забезпечують рух фінансів, взаєморозрахунки підприємств, організацій, установ.

Правовий статус банків визначається Конституцією України (статті 99, 100) та Законами України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність».

Функції банківської системи:

- створення грошей і регулювання грошової маси;
- трансформаційна, завдяки мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва та громадян та передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам
- стабілізація, шляхом забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку.

Перший рівень банківської системи України представлений Національним банком України, який регулює діяльність спеціалізованих банків, банківський нагляд за їх діяльністю через державну реєстрацію і ліцензування

банків, визначає правила, що регламентують їх діяльність, встановлює принципи і стандарти ведення бухгалтерського обліку та звітності в банках. Основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, а також сприяння дотриманню стабільності банківської системи і в межах своїх повноважень – цінової стабільності.;

Національний банк України є юридичною особою, має статутний фонд, який перебуває в загальнодержавній власності. Свою діяльність він здійснює самостійно, незалежно від органів державної влади, у своїй діяльності підзвітний Президентові України та Верховній Раді України. Національний банк України здійснює емісію гривні, створює Державну скарбницю України, зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси., репрезентує інтереси держави з центральними банками інших країн, організує торгівлю валютними цінностями на валютному ринку України та видає ліцензії для проведення операцій з валютними цінностями.

Керівними органами Національного банку є Рада Національного банку України, яка розробляє Основні засади грошово-кредитної політики й здійснює контроль за їхнім виконанням, та Правління Національного банку України, яке приймає рішення щодо економічних засобів і монітарних методів, необхідних для реалізації основних засад грошово-кредитної політики, про зміну відсоткових ставок НБУ і формування його резервів. Повсякденне управління діяльністю НБУ здійснює голова Національного банку, якого призначає Верховна Рада України за поданням Президента України строком на п'ять років та який несе одноосібну відповідальність за діяльність банку перед парламентом і Президентом України.

Другий рівень банківської системи складають комерційні банки, різні за організаційно-правовою формою, спеціалізацією, сферою діяльності та власності. Закон визначає, що банк – це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб і розміщення цих коштів

від свого імені на власних умовах та на власний ризик, відкривати та вести банківські рахунки фізичних та юридичних осіб.

За видами здійснювання операцій банки України можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані, які здійснюють операції переважно в одному з напрямків фінансової діяльності – ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові. За формою власності – державними, приватними та змішаними. Крім основних напрямків діяльності – ведення рахунків клієнтів і здійснення їхніх розрахунків, банки приймають гроші на збереження на певний строк (депозити), надають кредити. В останній час банки розширили сферу своїх послуг: випускають пластикові платіжні картки, здійснюють касове обслуговування підприємств та організацій (наприклад, видача заробітної плати, стипендій тощо та приймають кошти, зокрема в підприємствах торгівлі (інкасація), здійснюють операції з валютними, випускають власні цінні папери та інше.

НБУ здійснює банківський нагляд і в разі виявлення порушень законодавства з боку банківської установи до неї може бути застосовано засоби впливу. Необхідно з'ясувати, якими можуть бути ці засоби.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що є предметом фінансового права.
2. Назвіть джерела фінансового права.
3. Схарактеризуйте склад фінансових правовідносин.
4. Назвіть складові бюджетної системи України.
5. Що таке бюджет?
6. Що таке бюджетний процес? Схарактеризуйте стадії бюджетного процесу.
7. Що таке податки і податкова система України? Дайте визначення податку.
8. Які ознаки та функції податку?
9. Які ознаки мають податок і збір і в чому полягає відмінність між ними?

10. Які ви знаєте види податків і зборів?

11. Хто є платниками податків і зборів?

12. Які обов'язки, крім сплати податків, покладаються на платників податків?

13. Які види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства вам відомі?

14. Яку фінансову діяльність здійснює Національний банк України?

15. Назвіть платників податків і зборів в Україні:

а) фізичні особи;

б) лише громадяни України та юридичні особи;

в) юридичні особи;

г) державні податкові органи.

16. Назвіть об'єкти оподаткування:

а) майно фізичних осіб;

б) природні ресурси;

в) вартість робіт;

г) всі відповіді правильні.

17. Співвіднесіть класифікацію і види податків:

1. Залежно від суб'єкта (платника податків).	А. Загальнодержавні і місцеві.
2. За способом обкладення.	Б. Прямі та непрямі податки.
3. Залежно від органу, що встановлює податки.	В. Одноразові та систематичні.
4. Залежно від періодичності стягнення.	Г. Загального призначення та цільові податки.
	Д. Податки з фізичних осіб, податки з юридичних осіб, з фізичних і юридичних осіб.

18. Класифікуйте перераховані податки залежно від їх виду:

податок на додану вартість; податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; акцизний збір; державне мито; податок із реклами; готельний збір; ринковий збір; збір за право проведення кіно- і телезйомок; збір

за припаркування автотранспорту; податок на промисел, збір за забруднення навколишнього природного середовища; збір за спеціальне використання природних ресурсів.

19. Вид грошової допомоги місцевим органам влади з боку держави, яка спрямовується на фінансування певного заходу і підлягає поверненню у разі її нецільового використання:

- а) дотація;
- б) субсидія;
- в) субвенція.

20. Яка відповідальність настає за порушення податкового законодавства:

- а) кримінальна;
- б) дисциплінарна;
- в) адміністративна;
- г) цивільно-правова.

21. Що є основною функцією Національного банку України:

- а) координувати діяльність банківської системи;
- б) організовувати міжбанківські розрахунки;
- в) монопольно випускати гроші в обіг;
- г) забезпечувати стабільність грошової одиниці в Україні?

22. **Задача:**

Громадянин Шевченко працює на державному підприємстві і є платником податків (сплачує податок на доходи фізичних осіб). Частину заробітної платні він відкладає на власний депозитний рахунок в Ощадбанку.

Запитання: В якому випадку виникли фінансово-правові відносини? Між якими суб'єктами можуть виникати фінансово-правові відносини?

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України 1996 р. із змінами та доповненнями, ст. 67, 74, 87 92, 95-100.
2. Бюджетний кодекс України.

3. Закон України «Про податок із доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 р.
4. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.
6. Податковий кодекс України.
7. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. – К., 2008.
8. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
9. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: проф. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2011.
11. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). – К.: Грамота, 2011.
12. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
13. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
14. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
15. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
16. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
17. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/>.

Тема 5. Адміністративне право України

Мета: ознайомитися з визначенням адміністративного права, його джерелами, з'ясувати склад адміністративних правовідносин, у чому полягають особливості адміністративних правовідносин; засвоїти функції і методи державного управління; поняття державної служби в Україні.

Питання до теми

1. Поняття адміністративного права .
2. Джерела адміністративного права.
3. Адміністративні правовідносини. Суб'єкти адміністративних правовідносин.
4. Поняття, функції державного управління. Методи державного управління.
5. Державна служба в Україні. Правовий статус державних службовців.

1. **Адміністративне право** – це самостійна галузь права, за допомогою якої держава регулює суспільні відносини в сфері державного управління. Це управління здійснюється органами виконавчої влади. Саме воно і складає **предмет** адміністративного права.

2. **Джерела** адміністративного права :

– Конституція України – має установчий характер, оскільки містить ряд приписів, які є вихідними для адміністративного права. Так, в Основному законі визначається статус людини і громадянина, що громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування; статус Президента України, структура та повноваження Кабінету Міністрів України, закріплюється система органів державної виконавчої влади тощо.

– Закони України: «Про державну службу», «Про Кабінет Міністрів України», «Про звернення громадян» та інші. Окреме місце серед цих джерел

займають кодекси: Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс та інші.

- Укази і нормативні розпорядження Президента України.
- Постанови і нормативні розпорядження Кабінету Міністрів України.
- Нормативні акти виконавчих органів влади та органів місцевого самоврядування.

3. Адміністративно-правові відносини можна визначити як відносини:

- між вищими і підпорядкованими їм органами державного управління;
- між органами державного управління і відомчими державними підприємствами, установами, організаціями;
- між органами державного управління і недержавними підприємствами, організаціями;
- між органами державного управління і громадянами.

Особливістю адміністративних правовідносин є наступне: вони складаються у сфері державного управління; у всіх відносинах однією зі сторін обов'язково є органи виконавчої влади (державного управління), орган місцевого самоврядування або громадська організація, наділена державно-владними повноваженнями.

Зверніть увагу на **методи державного управління** (тобто способи реалізації державною владою своїх функцій) і в чому вони полягають: **метод приписів, метод дозволів, метод заборон.**

Суб'єктами адміністративних правовідносин можуть бути: органи державного управління і місцевого самоврядування, державні посадові особи та державні службовці; посадові особи і службовці органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно от їх форм власності; громадяни України; іноземні громадяни та особи без громадянства, які реалізують свої права і обов'язки у сфері виконавчо- розпорядчої діяльності.

Суб'єкти адміністративних правовідносин наділені адміністративною правоздатністю та дієздатністю. Настання адміністративної дієздатності пов'язане з віком (інтелектуальним зростанням) особи:

- 6 років – діти йдуть до школи, стаючи суб'єктами правовідносин;
- 7 років дають згоду на зміну прізвища;
- 10 років мають право вступу в дитячі громадські організації;
- 14 років мають право вільно пересуватися по території країни;
- 16 років настає адміністративна відповідальність.

Але в повному обсязі адміністративна дієздатність настає з 18 років.

Об'єктом адміністративних правовідносин є сама управлінська діяльність.

4. Державне управління – це самостійний вид державної діяльності, що має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер щодо практичної реалізації функцій та завдань держави в процесі керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом. Державне управління містить три елементи: прийняття рішення, виконання, контроль за реалізацією.

Змістом державного управління є комплекс функцій, які називаються функціями державного управління. До загальних функцій відносять такі види функцій: прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, облік і контроль.

5. Державна служба – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження. Спеціальним законом, який регламентує державну службу, є Закон України «Про державну службу».

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що є предметом адміністративного права?
2. Визначте особливості джерел адміністративного права.
3. Що таке адміністративні правовідносини?

4. Які суб'єкти адміністративних правовідносин вам відомі?
5. За допомогою яких методів здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері управління?
6. Які види функцій державного управління вам відомі?
7. На яких принципах ґрунтується державна служба?

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
3. Закон України «Про державну службу», 2016 р. із змінами. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. Гавриш С.Б. Правознавство: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч.закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С.Б. Гавриш, В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2010.
5. Гавриш С.Б. Правознавство: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: проф. рівень /С.Б. Гавриш, В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза,
6. Пилипенко П.Д. Основи правознавства: Навчальний посібник 2-ге видання, виправлене і доповнене /П.Д. Пилипенко, Н.М. Хомата, М.С. Кельман та ін.. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.
7. Правознавство. Підручник /А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко, А.М. Колодій, А.Ю. Осадчий. – К., 2008.
8. Правознавство: Підручник /За відп. ред. О.В. Дзери. – 10-е вид., перероб. і допов. К: Юрінком Інтер, 2008.
9. Шпиталенко Г.А., Шпиталенко Р.Б. Основи правознавства: навч. посіб. – К.: Каравела, 2003.
- 10.<http://zakon.rada.gov.ua/>
- 11.rada.gov.ua

Тема 6. Основи екологічного права України

Мета: ознайомитися з визначенням екологічного права та його основними джерелами; з'ясувати особливості екологічних правовідносин; засвоїти екологічні права і обов'язки громадян України; сформувати знання про види природокористування та суб'єктів; порівнювати загальне та спеціальне природокористування; знати права та обов'язки природо користувачів; формувати відповідальне ставлення до природи, природних ресурсів та їх використання.

Питання до теми

1. Загальна характеристика екологічного права.
2. Екологічні права і обов'язки громадян.
3. Види природокористування. Загальне і спеціальне природокористування.
4. Права і обов'язки власників природних ресурсів та природокористувачів.
5. Червона книга України.
6. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

1. При вивченні **першого** питання необхідно з'ясувати поняття екологічного права, особливості і структуру екологічних правовідносин, предмет екологічного права.

Екологічне право – це система правових норм, якими регулюються та охороняються суспільні відносини щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Екологічні правовідносини – це складна галузь суспільних відносин, які охоплюють відносини щодо використання, відтворення і охорони різних об'єктів природи. Суб'єктами екологічних відносин є сторони між якими вони виникають. Об'єктом екологічних відносин може бути як об'єкт в цілому, так і його

частина. Залежно від об'єктів природи їх можна поділити на відносини, що виникають із приводу використання і охорони земель, вод, атмосферного повітря, лісів, тваринного світу, надр і природно-заповідного фонду. Кожна група екологічних правовідносин регулюється і охороняється відповідним видом правових норм і принципів та галуззю законодавства: земельним, водним, лісовим, про тваринний світ, атмосферне повітря,, надра, природно-заповідний фонд. Ці правовідносини тісно пов'язані між собою і складають єдину систему екологічного законодавства. Об'єктом державної охорони від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки є здоров'я і життя людей.

Предметом екологічного права є нормативно врегульовані екологічні відносини, щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Джерелами екологічного права є Конституція України, Земельний, Лісовий та Водний кодекси України, закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ» та інші. Також прийняті закони, які регулюють попередження та усунення негативних факторів впливу на довкілля та життя і здоров'я людини. Зокрема , закони України «Про екологічну експертизу», «Про відходи», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про поводження з радіоактивними відходами».

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» було закріплено основні принципи охорони навколишнього природного середовища:

- при здійсненні будь якої діяльності обов'язкове дотримання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів;
- вимоги екологічної безпеки є пріоритетними;
- екологічно безпечне природне середовище має бути гарантоване;

- принципи екологізації матеріального виробництва, широке впровадження новітніх технологій;
- обов'язкове проведення екологічної експертизи; рішення повинні прийматися на основі гласності і демократизму;
- принцип безоплатності загального та платності спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів;
- компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства.

2. На основі статті 50 Конституції України та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 9, 12) визначте екологічні права та обов'язки громадян України.

3. При вивченні *третього* питання необхідно засвоїти поняття природокористування, його види, права і обов'язки природокористувачів. Природокористуванням називають використання корисних властивостей навколишнього природного середовища для задоволення економічних, оздоровчих, культурних, естетичних і будь яких інших потреб. Відрізняються такі види природокористування як право загального і спеціального використання землі, вод, лісів, надр, тваринного світу та інших природних ресурсів.

Суб'єктами права загального користування природними ресурсами можуть бути всі громадяни для задоволення найрізноманітніших потреб і інтересів. Воно здійснюється громадянами безкоштовно і без ліцензії, тобто для цього не треба відповідного дозволу уповноважених органів та осіб. Наприклад, загальним є право використання парків, скверів, водоймищ, лісів, збирання дикорослих ягід, грибів тощо. Це право закріплено також і в Конституції України (ст. 13).

Похідним від загального природокористування є спеціальне використання природних ресурсів. Це використання природних ресурсів

здійснюється громадянами, підприємствами, установами, організаціями у випадках, коли відповідна, визначена в законодавстві, частина природних ресурсів передається їм для використання. Така передача, зазвичай, є платною і зазначена в часі. Надання природних ресурсів відбувається на основі спеціальних дозволів державних актів на право постійного користування, наприклад, землею, договорів оренди землі, лісорубських білетів та ордерів, ліцензій, мисливських карток тощо. Цілі спеціального використання можуть бути різними, але вони завжди обумовлюються. Так, землі використовуються для сільськогосподарського виробництва, розвитку тваринництва і рослинництва та їхньої інфраструктури; надра – для видобування корисних копалин, вода – для фізіологічних і побутових потреб людини, а також для виробництва. Суб'єкти спеціального природокористування зобов'язані вносити плату за забруднення навколишнього природного середовища, що встановлюється за викиди в атмосферу забруднюючих речовин, скидання забруднюючих речовин у територіальні та морські води.

4. Держава наділяє природокористувачів певними правами, одночасно покладаючи ряд обов'язків. Наприклад, право використовувати природні ресурси відповідно до їх цільового призначення тягне обов'язок забезпечувати використання природних ресурсів відповідно до їх цільового призначення. Визначте інші права і обов'язки природокористувачів.

5. При розгляді *п'ятого* питання скористуйтеся Законом України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р., підручником (Гавриш С Б., с. 261-262) та своїми знаннями з дисципліни «Екологія».

6. При розгляді *шостого* питання визначаємо суть і види юридичної відповідальності за порушення за порушення екологічного законодавства. Її суть полягає в тому, що особа, яка порушила законодавство про охорону навколишнього природного середовища, зобов'язана понести відповідальність, що забезпечується примусом держави. **Види відповідальності:** дисциплінарна, адміністративна цивільна, кримінальна. Так, Кодекс України про

адміністративні правопорушення в главі 7 «Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання при природних ресурсів, охорони пам'яток історії і культури» визначає адміністративні правопорушення в цій сфері і види стягнень за них. Кримінальний кодекс в розділі 8 передбачає екологічні злочини та кримінальні покарання за їх скоєння.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Дайте визначення екологічного права.
2. Які ви знаєте джерела права, що регламентують питання охорони навколишнього природного середовища?
3. Що таке загальне та спеціальне використання природних ресурсів?
4. Хто є власником природних ресурсів і хто є природокористувачем?
5. Визначте права і обов'язки власників природних ресурсів та природокористувачів.
6. Що таке Червона книга України?
7. Яка існує відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища?
8. Які з перерахованих прав людини ви віднесли б до екологічних прав:
 - безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
 - участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища;
 - участь у проведенні екологічної експертизи,
 - одержання правової освіти;
 - одержання екологічної освіти;
 - подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій, громадян про відшкодування шкоди, завданою здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу навколишнього природного середовища,

– подання до суду з приводу відшкодування шкоди, завданої правоохоронним органам.

9. Порівняйте загальне використання природних ресурсів та спеціальне використання природних ресурсів.

10. Заповніть таблицю, вписавши характерні ознаки з наданого переліку:

Право загального природокористування	Право спеціального природокористування

Характерні ознаки: є коштовним; існує для задоволення будь-яких потреб; є визначеним у часі; є безліцензійним; його цілі обумовлені; є використанням конкретних природних ресурсів; суб'єктами є громадяни, підприємства, установи, організації; суб'єктами є всі громадяни; є безкоштовним; здійснюється на підставі спеціальних дозволів.

11. Яких екологічних вимог при використанні природних ресурсів не було дотримано у нижченаведених ситуаціях:

– ситуація 1: після вирубки дерев в урочищі «Волове» на підставі отриманої ліцензії працівники фірми залишили багато відходів, територія була забруднена пально-мастильними матеріалами;

– ситуація 2: після вирубки дерев в урочищі «Баняски» не було проведено нових насаджень рослин;

– ситуація 3: лижна фабрика перевищила у своїй господарській діяльності гранично допустимі норми викидів в атмосферу шкідливих речовин.

12. Коли було видано першу Червону книгу України?

а) 1949 р.

в) 1980 р.

б) 1963 р.

г) 1996 р.

13. Розташуйте категорії видів тваринного і рослинного світу за диференціацією, починаючи з категорії «зниклі»

а) рідкісні;

в) невизначені;

д) відновлені;

б) зниклі;

г) зникаючі;

е) вразливі.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.
3. Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р.
4. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.
5. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.
6. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.
7. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.
8. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
9. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
10. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
11. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
12. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Частина четверта. Основи приватного права

Тема 1. Цивільне право України. Цивільні договори. Окремі види цивільно-правових договорів

Мета: засвоїти ознаки договору, умови дійсності договору, істотні умови договору, стадії його укладання; характеризувати окремі види договорів; порівняти договір купівлі-продажу і договір дарування; договір позики і договір майнового найму.

Питання до теми

1. Договір та його ознаки.
2. Умови дійсності договору.
3. Істотні умови договору. Стадії укладення договору.
4. Окремі види цивільно-правових договорів: договір купівлі-продажу, договір дарування, договір позики, договір майнового найму.

1. Найбільш розповсюдженими правочинами у цивільному праві є договори.

Договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Ознаки договору:

- наявність вільного, взаємного волевиявлення двох або більше осіб;
- може вчинятися всіма суб'єктами цивільного права;
- метою є настання правових наслідків;
- є обов'язковим для виконання сторонами;
- зміст може визначатися як законом, так і домовленістю сторін.

3. **Умови дійсності договору.** Змістом договору є права і обов'язки сторін, які визначаються в умовах договору. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди за всіма істотними умовами.

4. Істотні умови договору:

- умови про предмет договору (те, з приводу чого укладається договір);

– умови, що визначені законом як істотні але є необхідними для договорів даного виду;

– умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди;

Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (**оферти**) і прийняття пропозиції (**акцепту**) другою стороною. Поряд з істотними умовами договорів виділяються **звичайні** та **випадкові** умови.

5. Особи постійно укладають різноманітні договори, тому їх для зручності потрібно певним чином класифікувати, а саме:

1) залежно від розподілу прав та обов'язків між сторонами договори бувають:

– **односторонні**, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утримуватися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку стосовно першої сторони;

– **двосторонні**, коли правами та обов'язками наділені обидві сторони договору;

– **багатосторонні**, що укладаються більш як двома сторонами, які наділяються і правами і обов'язками;

2) за характером правовідносин, що виникають на підставі договорів, вони поділяються, як і всі інші правочини, на:

– **відплатні**, коли наявне зустрічне майнове задоволення сторін договору у вигляді грошей, майна, робіт, послуг (зокрема договори купівлі-продажу, страхування);

– **безвідплатні**, якщо умовами договору не передбачається зустрічне майнове задоволення (договори дарування, позички тощо)

3) залежно від моменту, з якого договори вважаються укладеними, тобто з двох сторін виникають права та обов'язки, вони є:

– **консенсуальними**. Для укладення таких договорів достатньо, щоб сторони досягли згоди за всіма істотними умовами (наприклад, договір поставки);

– **реальними**. Вони вважаються укладеними тільки тоді, коли відбудеться передача речі (договори зберігання, позики тощо);

4) за спрямованістю договори поділяють на:

– договори про передачу майна у власність. Такими є договори: купівлі-продажу, дарування, ренти, довічного утримання (догляду);

– договори про передачу майна в тимчасове користування, зокрема договори найму (оренди), позички;

– договори про виконання робіт, якими є договори підряду;

– договори про надання послуг, зокрема: договори перевезення, зберігання, страхування, доручення, комісії, управління майном;

– договори фінансової спрямованості (позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку, факторингу);

Залежно від форми договори поділяються на такі, що можуть бути укладені **усно, письмово** або **письмово з обов'язковим нотаріальним посвідченням**.

Цивільне право розрізняє такі види договорів, як публічні, договори приєднання, договори на користь третьої особи та інші.

Зверніть увагу на характеристику деяких видів договорів.

Договір купівлі-продажу, за яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Договір міни (бартеру), за яким кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар на інший.

Договір дарування, за яким одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдарованому)

безоплатно майно (дарунок) у власність. Предметом договору дарування (дарунком) можуть бути рухомі речі, у тому числі гроші, цінні папери, а також нерухомі речі.

Договір ренти, за яким одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі. Договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстроково або протягом певного строку. Цей договір завжди укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Договір найму (оренди), за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно в користування за плату на певний строк. Законодавець виділяє кілька окремих видів договорів найму (оренди), які мають свої особливості: це договір прокату; договір найму земельної ділянки; договір найму будівлі; договір найму (оренди) транспортного засобу, предметом якого можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо; договір лізингу; договір найму житла. Зверніть увагу на різницю між договором позики і договором позички, на види договору підряду, на договори надання послуг.

Договір позики, за яким одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку суму грошових коштів (суму позики) або таку кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що таке договір? Які є види договорів?
2. Що може бути об'єктом договору?
3. За якими суттєвими ознаками можна кваліфікувати договори?
4. Які існують види договору залежно від моменту виникнення прав та обов'язків сторін?

5. Які умови договору визнаються істотними?
6. Які існують стадії укладення договору?
7. Дайте характеристику найбільш поширеним у цивільному обігу договорам.

Виконайте тестові завдання:

1. Що з наведеного не є договором:

а) заповіт;	в) підряд;
б) кредит;	г) дарування;

2. Прикладом одностороннього договору є:

- а) договір купівлі-продажу;
- б) договір позики;
- в) договір оренди;
- г) договір безоплатного користування майном.

3. Що з наведеного може бути предметом договору купівлі-продажу:

а) авторські права;	в) цінні папери;
б) боргові зобов'язання;	г) особисті немайнові права.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Цивільний кодекс України, книга п'ята.
3. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.
4. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.

5. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.
6. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.
7. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
8. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
9. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
10. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
11. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Тема 2. Сімейне право України

Мета: засвоїти поняття сім'ї, шлюбу, умови і порядок укладення шлюбу; знати особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, права і обов'язки батьків і дітей, які заходи передбачаються для влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Питання до теми

1. Загальна характеристика сімейного права.
2. Джерела сімейного права. Сімейний кодекс України. Поняття сім'ї.
3. Поняття шлюбу та умови і порядок його укладання. Шлюбний договір.
4. Припинення шлюбу.
5. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя.
6. Особисті та майнові права батьків і дітей. Позбавлення батьківських прав.
7. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

1. При розгляді *першого* питання зверніть увагу на відносини, які регулюються сімейним правом. Це право регулює відносини між подружжям щодо порядку укладення шлюбу, особистих і майнових відносин між ними, порядку та умов припинення шлюбу, відносин між батьками і дітьми, іншими родичами. Крім того, сімейне право регулює та охороняє відносини усиновлення, опіки та піклування, влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

2. Основними *джерелами* сімейного права є Конституція, Сімейний кодекс та інші нормативно-правові акти України. Так, Конституція України проголошує: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї». Сімейний кодекс визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових та майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Сімейний кодекс дає визначення сім'ї: «**Сім'я** є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має також одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення».

3. **Шлюб** є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. З'ясуйте умови та перешкоди до укладення шлюбу. Зверніть увагу на внесені зміни щодо шлюбного віку жінок (18 років) ; визначить порядок укладення шлюбу, за яких умов шлюб може бути визнано недійсним за рішенням суду; підстави припинення шлюбу. Особи, які подали заяву на укладення шлюбу, а також особи, які перебувають в зареєстрованому шлюбі можуть укласти **шлюбний договір** – це угода між подружжям, спрямована на встановлення, зміну чи припинення майнових прав та обов'язків між ними. Шлюбний договір

складається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Зверніть увагу на умови укладення шлюбного договору.

4. Сімейним кодексом України визначаються підстави припинення шлюбу, Який шлюб є недійсним (наприклад, з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі), коли шлюб визнається недійсним за рішенням суду (як що він є фіктивним), а також коли шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду (наприклад, між двоюрідним братом і сестрою).

5. При вивченні п'ятого питання зверніть увагу на те що шлюб зумовлює існування особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя. До **немайнових прав** подружжя належать такі права: право на материнство; право на батьківство; право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності; право на фізичний і духовний розвиток; право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань і сім'ї ; право на особисту свободу. Особисті **немайнові обов'язки** подружжя: дружина та чоловік зобов'язані спільно турбуватися про побудову сімейних відносин, спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї та інші.

Сімейний кодекс встановлює два режими власності подружжя: **особиста приватна власність** дружини і чоловіка; **спільна сумісна власність** подружжя. Так, згідно зі ст. 87 СК України, особистою приватною власністю дружини, чоловіка є: майно, набуте кожним із них до шлюбу та інше.

Майно, набуте подружжям під час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності. Найважливішим майновим обов'язком подружжя є взаємне утримання.

6. При розгляді **шостого** питання визначте особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей, а також майнові права батьків і дітей і їх взаємне утримання (аліменти). Зверніть увагу на підстави та правові наслідки позбавлення батьківських прав.

7. Сімейним кодексом України визначаються шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, встановлення опіки та піклування, патронат, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу. Дайте характеристику кожному із названих шляхів.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Дайте визначення поняття шлюбу і сім'ї.
2. Які умови та порядок укладання шлюбу передбачені сімейним законодавством?
3. Між якими особами укладення шлюбу не допускається? Чому?
4. Які відносини регулює шлюбний договір?
5. Порівняйте особисті немайнові права подружжя та майнові права подружжя.
6. В чому полягають майнові права та обов'язки подружжя?
7. Які основні права та обов'язки матері, батька і дитини вам відомі?
8. Доведіть взаємність прав та обов'язків батьків і дітей.
9. Які заходи передбачаються для влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування?
10. Порівняйте опіку та усиновлення; опіку та патронат.

Виконайте тестові завдання:

1. Назвіть поняття, за яким «особи, що спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки»
 - А. Родина.
 - В. Подружжя.
 - Б. Громада.
 - Г. Сім'я.
2. Розташуйте в логічній послідовності дії в порядку укладання шлюбу.
 - А. Ознайомлення наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутнього подружжя і батьків.
 - Б. Повідомлення нареченими один одного про стан свого здоров'я.

В. Реєстрація шлюбу.

Г. Заява про реєстрацію шлюбу.

1) ————— 2) ————— 3) ————— 4) ————— .

4. Яке з перелічених положень є підставою права спільної сумісної власності подружжя?

А. Майно, набуте до шлюбу.

Б. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання), придбані за час шлюбу для одного з подружжя.

В. Майно, набуте за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Г. Премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Сімейний кодекс України.
3. Цивільний кодекс України (ст. 8, 20; ч. 2 ст. 72; ч.2 ст. 129; ч3. Ст. 138; ч.3 ст. 139).
4. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07. 12 2017 р.
5. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.
6. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.
7. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.
8. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.

9. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
10. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
11. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
12. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
13. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Тема 3. Житлове право України

Мета: Ознайомитися з визначенням житлового права; з джерелами житлового права; з'ясувати у чому полягає особливість житлових правовідносин; розкрити конституційне право громадян на житло та його реалізацію; порівнювати договір найму жилого приміщення в будинках державного і громадського житлового фонду та приватного житлового фонду; права і обов'язки власників та наймачів житла; ознайомитися з видами юридичної відповідальності за порушення житлового законодавства.

Питання до теми

1. Загальна характеристика житлового права.
2. Джерела житлового права.
3. Право громадян на житло: зміст і способи реалізації.
- Приватизація житла.
4. Договір житлового найму.
5. Особливості договору купівлі-продажу житла.
6. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.
7. Відповідальність за порушення житлового законодавства та умов житлового найму.

1. Житлове право України – це сукупність правових норм, що регулюють житлові правовідносини між громадянами та громадян з державними і громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.

Предметом правового регулювання житлового права України є правовідносини, що виникають у процесі: реалізації права на житло; надання людині і громадянину жилих приміщень у користування; користування людиною жилим приміщенням, управління житловим фондом, експлуатації та охорони житлового фонду та ін.

Зверніть увагу на те, що житлові правовідносини виникають, змінюються і припиняються відносно вже готового жилого будинку чи іншого приміщення, придатного для проживання людини. Вони неоднорідні; більшість із них мають майновий характер, складаються у сфері розподілу і користування житлом.

2. Систему нормативно-правових актів, що регулюють житлові відносини в Україні, складають: Конституція України; Житловий кодекс України, Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду», укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти. Житловий фонд України включає: державний житловий фонд, громадський житловий фонд, фонд житлово-будівельних кооперативів, приватний житловий фонд, фонд соціального призначення.

3. Право громадян на житло закріплено ст. 47 Конституції України «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду»

Основні житлові права громадян: одержання у безстрокове користування жилого приміщення; приватизація квартир (будинків) державного житлового фонду; володіння, користування і розпорядження житлом відповідно до чинних нормативно-правових актів.

Приватизація державного житлового фонду – це відчуження, тобто безоплатна передача з державного житлового фонду у власність громадянам України жилих квартир чи приміщень, які вони займають на правах наймачів, і передача разом з ними господарських споруд, що до них відносяться.

Порядок здійснення приватизації державного житла в Україні закріплюється законом України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. Зверніть увагу на об'єкти та способи здійснення приватизації

4. При вивченні *четвертого* питання чим відрізняється договір житлового найму в будинках державного та громадського житлового фонду від договору найму житла, власником якого є приватні особи. **Договір житлового найму.** Право користуватися житлом реалізується на підставі договору житлового найму. Договір укладається в письмовій формі на підставі ордера між наймодавцем і наймачем (громадянином, на чие ім'я видано ордер). Типовий договір найму приміщення передбачає правила користування житлом, утримання жилого будинку і прибудинкової території.

Цей договір є безстроковим. Ордер на жиле приміщення – це письмове розпорядження на його заселення, яке видається на підставі рішення виконавчого комітету органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації.

Члени сім'ї наймача, які проживають разом з ним, користуються на рівні з ним усіма правами і несуть усі обов'язки, які закріплено в договорі житлового найму. Так, наймач зобов'язаний використовувати житло за призначенням, дбайливо ставитися до житла та ін.

5. Договір найму жилого приміщення, власником якого є приватна особа (приватний житловий фонд), то він є **договором майнового найму**, який врегульовується нормами цивільного права. Предметом такого договору може виступати не лише ізольоване приміщення, а й частина квартири або будинку. Сторонами у такому договорі найму житла можуть бути і фізичні і юридичні особи. Цей договір укладається на строк, встановлений договором. Якщо у договорі строк не встановлений, то він вважається укладеним на 5 років.

7. За порушення житлового законодавства передбачена **адміністративна відповідальність**, наприклад, за самовільне будівництво будинків або споруд; порушення правил користування жилими приміщеннями і жилими будинками; **кримінальна відповідальність** – за порушення недоторканності житла громадян; цивільно—правова відповідальність – за спричинену шкоду жилим будинкам, жилим приміщеннями, інженерному обладнанню, об'єктам благоустрою.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Дайте визначення житлового права.
2. Які способи реалізації права громадян на житло існують за українським законодавством?
3. Який порядок приватизації житла?
4. На підставі якого державного документа підтверджується відношення громадянина до житла?
5. За умовами якого договору регулюються відносини щодо користування житлом?
6. У чому полягають особливості договору купівлі-продажу житла?
7. Які ви знаєте види правопорушень наймачів житла?
8. Назвіть види юридичної відповідальності за вчинення житлових правопорушень.

Виконайте тестові завдання

1. Що не є способом реалізації права на житло за українським законодавством?

- А. Будівництво житла.
- Б. Найм (оренда) житла.
- В. Самовселення в бездоглядне приміщення.
- Г. Приватизація житлового приміщення.

2. Як називається сторона в договорі оренди житла, що передає або зобов'язується передати другій стороні житло для проживання на певний строк за плату?

А. Наймодавець.	В. Дарувальник.
Б. Продавець.	Г. Позичальник.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Житловий кодекс України.
3. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р.
4. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку». Відомості Верховної Ради України, 2002, № 10, ст.78 із змінами.
5. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.
6. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.
7. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.

8. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.
9. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
10. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
11. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
12. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
13. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Тема 4. Земельне право України

Мета: засвоїти поняття: предмет правового регулювання земельного права; суб'єкти та об'єкти земельних відносин, суб'єкти права власності на землю, підстави набуття та припинення права власності на землю, органи, що розглядають земельні спори; вміти застосовувати поняття і терміни: категорії земель, земельна ділянка, добросусідство, сервітут, оренда, набувальна давність, примусове відчуження земельних ділянок, земельні спори; засвоїти права і обов'язки землекористувачів.

Питання до теми

1. Загальна характеристика земельного права. Земельний кодекс України. Земельні правовідносини. Категорії земель в Україні.
2. Форми та суб'єкти права власності на землю. Право державної, комунальної та приватної власності на землю.
3. Підстави і способи набуття та припинення права власності на землю.
4. Користування землею: поняття, суб'єкти, види.

5. Права і обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів.
6. Гарантії права на землю. Вирішення земельних спорів.
7. Відповідальність за порушення земельного законодавства.

1. **Земельне право** – це галузь права, що регулює суспільні відносини щодо раціонального використання й охорони земель, охорони прав землевласників та землекористувачів.

Предметом правового регулювання земельного права є відносини, що виникають з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами, а також їх охорони та раціонального використання.

Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади.

Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). **Джерелами** земельного права є Конституція України, Земельний кодекс України, Закони України «Про оренду землі», «Про плату за землю» та ін.. Так ст. 14 Конституції України встановлює: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону». Зверніть увагу на **види земель** в Україні, які за основним цільовим призначенням поділяються на певні категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

2. При розгляді **другого** питання з'ясуйте у чому полягає зміст права власності на землю, які форми власності на землю закріплено Земельним кодексом, визначення поняття земельної ділянки.

Право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також розповсюджується на простір, що знаходиться на та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Форми власності: приватна, державна, комунальна. **Суб'єктами права власності** на землю є **громадяни та юридичні особи** – на землі приватної власності; **територіальні громади**, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування – на землі комунальної власності; **держава**, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, – на землі державної власності.

3. Зверніть увагу на те що способи набуття права власності на землю є різними для громадян України, юридичних осіб та іноземців.

Громадяни України набувають право власності на землю на підставі:

- безоплатної передачі із земель державної та комунальної власності;
- приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм в користування;
- виділення в натурі належної їм земельної частки (паю);
- придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни;
- прийняття спадщини;
- набувальна давність.

Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності шляхом придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, викупу цих ділянок, прийняття спадщини.

Земельний кодекс також встановлює підстави припинення права власності на земельну ділянку і право користування нею.

4. Окрім права власності Земельний кодекс передбачає право користування, оренди, сервітуту. **Користування землею** – це використання землі у визначеному законом порядку. Так, право постійного користування земельною ділянкою із земель державної або комунальної власності набувають лише підприємства, установи та організації, що належать до державної або комунальної власності.

Право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендарю для здійснення підприємницької діяльності. Договір оренди землі укладається в письмовій формі. Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. **Концесійне** землекористування – засноване на договорі, строкове платне володіння і користування земельною ділянкою з метою створення, поліпшення та (або) експлуатації об'єкта концесії. Обов'язкова умова концесії – здійснення інвестицій концесіонером з метою задоволення суспільних потреб. **Право земельного сервітуту** – це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою. Види земельних сервітутів: право проходу та проїзду на велосипеді; право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху; право прокладання лінії електропередач, зв'язку; та інші.

Суб'єктами права землекористування є:

- за постійного користування землею – підприємства, установи і організації державної та комунальної власності;
- за оренди землі – громадяни та юридичні особи України, іноземні громадяни та особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні організації, іноземні держави;
- за концесії – органи державної влади або органи місцевого самоврядування, суб'єкти підприємницької діяльності;
- за земельного сервітуту – власники та землекористувачі сусідніх земельних ділянок.

5. При вивченні питання **про права та обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів** скористайтеся ст. 90 – 91, 95 – 96 Земельного кодексу України.

7. Громадяни та юридичні особи несуть **цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність** відповідно до законодавства за такі порушення: — укладення угод із порушенням земельного законодавства;

- самовільне заняття земельної ділянки;
- невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням та ін. Угоди, укладені з порушення встановленого законом порядку купівлі-продажу, дарування, застави, обміну визнаються недійсними за рішенням суду.

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Дайте загальну характеристику земельного права та його джерел.
2. Які категорії земель передбачені земельним законодавством та у чому полягає їх правовий статус?
3. Назвіть суб'єктів та об'єктів земельних відносин.
4. Які права та форми власності на землю передбачені Земельним кодексом?

5. Які гарантії прав на землю передбачені чинним законодавством?
6. Що означає право земельного сервітуту?
7. Назвіть способи набуття та припинення права власності на земельні ділянки.
8. Що таке користування землею та які його види? Хто може бути суб'єктом користування земельною ділянкою?

Виконайте тестові завдання

1. У який спосіб іноземні громадяни та особи без громадянства НЕ можуть набувати права власності на земельні ділянки?

- А. Придбати за договорами купівлі-продажу, дарування, міни.
- Б. Прийняти в спадщину.
- В. Викупити земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на правах власності.
- Г. Виділення в натурі належної їм частки (паю).

2. Право власники або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою ділянкою для проходу, проїзду, відводу води та з іншою метою – це

А. Постійне землекористування.	В. Концесія.
Б. Оренда.	Г. Земельний сервітут.

Порівняйте поняття.

Право власності на землю – право користування земельною ділянкою.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Земельний кодекс України.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду землі» від 2 жовтня 2003 р.

4. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.
5. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.
6. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.
7. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.
8. Правознавство: Практикум / За заг. ред.. С. М. Тимченка, Т. О. Коломієць. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.
9. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>.
10. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
11. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
12. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Тема 5. Трудове право України

Мета: Засвоїти поняття: заробітна плата, види заробітної плати, мінімальна заробітна плата; трудовий спір, страйк; розрізняти індивідуальні і колективні трудові спори, органи, які вирішують індивідуальні колективні трудові спори, порядок вирішення трудових спорів.

Питання до теми

1. Заробітна плата. Мінімальна заробітна плата.
2. Системи оплати праці.

3. Трудові спори.

1. Конституція України ст. 43 «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом». Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати. Залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Структура заробітної плати складається з трьох частин:

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці, яка встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників і посадових окладів – для службовців.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань.

Заохочувальні виплати – це винагорода за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами та інші грошові та матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або проводяться понад встановлені норми.

Розмір заробітної плати формується з урахуванням мінімальної заробітної плати. **Мінімальна заробітна плата** – це законодавчо встановлений розмір оплати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не можуть проводитися виплати за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт). Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання. Так, статтею 3-1 Закону «Про оплату праці» від 1 січня

2017 р. запроваджено гарантії забезпечення мінімальної заробітної плати. Тепер розмір заробітної плати за виконану в повному обсязі місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати. Якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець проводить доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яку виплачують щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати.

Мінімальну заробітну плату у погодинному розмірі застосовують на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та у фізичних осіб, які використовують найману працю, у разі застосування погодинної оплати праці.

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у законі про Державний бюджет України з урахуванням вироблених шляхом переговорів пропозицій спільного представницького органу об'єднань профспілок і спільного представницького органу об'єднань організацій роботодавців на національному рівні.

2. Водночас і системи оплати праці (ст. 6 Закону) зазнали змін. Тепер системами оплати праці є тарифна та інші, що формуються на оцінках складності виконуваних робіт і кваліфікації працівників. Наприклад, тарифна система оплати праці охоплює тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і професійні стандарти (кваліфікаційні характеристики – це спосіб нарахування розмірів винагороди, належної виплати працівникам відповідно до якісних і кількісних показників їх праці, в окремих випадках – кінцевих результатів. Розрізняють такі системи заробітних плат: **відрядна** – за якою заробіток нараховується за виконаний обсяг робіт, вироблену продукцію за відрядними розцінками, обчисленими, виходячи з установлених тарифних ставок і норм виробітку або часу; **акордна** – на заробітну плату виділяється сума за виконання певного обсягу робіт не залежно від строку їх виконання (на

будівництво певної споруди); **погодинна** – розмір заробітної плати встановлюється залежно від годин, проведених на роботі, та кваліфікації робітника. Може бути **почасова, поденна та помісячна**.

Основою встановлення та регулювання оплати праці на підприємствах, установах, організаціях є тарифна система: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно–кваліфікаційної характеристики.

Тарифна сітка – це шкала, що визначає співвідношення в оплаті праці різних груп працівників залежно от їх кваліфікації. **Тарифна ставка** – це розмір оплати праці певної складності на різних видах робіт за одиницю часу (година, день, місяць) залежно від кваліфікаційного розряду працівника. На відміну від посадового окладу, передбаченого для кожної посади, тарифна ставка встановлюється для цілої групи робочих професій, віднесених до певного розряду.

3. При розгляді *третього* питання зверніть увагу на те, що трудові спори бувають як індивідуальні так і колективні. Чинне законодавство України про працю не розкриває поняття «трудові спори». У сфері трудового права трудові спори – це конфлікти між працівником і власником або між працівниками і роботодавцями із приводу застосування законодавства про працю або встановлення чи зміни умов праці, що розглядаються у встановленому законом порядку. Так, **індивідуальні трудові спори** розглядаються **комісіями по трудових спорах (КТС)** а також **районними (міськими) судами** загальної юрисдикції. Працівник може звернутися до комісії по трудових спорах або безпосередньо до суду у 3-місячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. Комісія по трудових спорах обирається загальними зборами (конференцією) трудового колективу з кількістю працюючих не менше 15 осіб. КТС зобов’язана розглянути трудовий спір у 10-денний строк з дня подання заяви. Рішення КТС підлягає виконанню власником або уповноваженим ним органом у 3-денний строк по закінченні 10 днів, передбачених на їх оскарження. У разі незгоди з рішенням КТС працівник

або роботодавець можуть оскаржити її рішення в 10денний строк з дня вручення їм виписки з протоколу засідання комісії в суді. Законодавство не забороняє робітникам звертатися безпосередньо до суду в 3-місячний строк, а у справах про звільнення – в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки, про стягнення заробітної плати – без обмеження строком.

Другим видом трудових спорів є колективні. **Колективний трудовий спір** (конфлікт) – це суперечності, що виникли між сторонами соціально-трудових відносин стосовно: встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; укладення чи зміни колективного трудового договору; виконання колективного договору;, угоди або окремих їх положень; невиконання вимог законодавства про працю. Колективний трудовий спір, конфлікт може виникати на: виробничому; галузевому; територіальному та національному рівнях.

Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачено органи, які розглядають колективні трудові спори. До них закон відносить: **примірну комісію** (розглядає спір протягом 5 днів); **трудовий арбітраж** (розглядає спір протягом 10 днів). Значне місце в законі приділено страйку – визначене його поняття,права на страйк, умов його проведення, а також гарантіям працівників тощо. **Страйк** – тимчасове колективне добровільне припинення роботи (невихід на роботу чи невиконання трудових обов’язків) працівниками підприємства чи структурного підрозділу з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Запитання та завдання для самостійної перевірки знань

1. Що таке основна зарплата і додаткова зарплата? У чому полягає відмінність між ними?
2. Що таке трудовий спір та які його види вам відомі?
- 3 Який порядок розгляду індивідуальних трудових спорів?
4. В яких органах і як вирішуються колективні спори?

5. Якими правовими нормами забезпечується розгляд трудових спорів?

Виконайте тестові завдання

1. Яка структура не є органом з вирішення колективних трудових спорів?

А. Комісія з трудових спорів (КТС).

Б Примірна комісія.

В. Трудовий арбітраж.

Г. Національна служба посередництва і примирення.

2. Установіть відповідність між визначеннями та назвами систем заробітної плати:

А. Плата за виконання певного обсягу робіт незалежно від строку їх виконання (за будівництво певної споруди).

Б. Розмір заробітної плати встановлюється залежно від годин, проведених на роботі, та кваліфікації робітника.

В.Заробіток нараховується за виконаний обсяг робіт, вироблену продукцію за розцінками, обчисленими з огляду на установлені тарифні ставки і норми виробітку.

Література. Інформаційні ресурси

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами і доповненнями.
2. Кодекс законів про працю України
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 №137/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – №34. – Ст. 227.
4. Закон України «Про оплату праці» із змінами, які набули чинності з 1 січня 2017 р. (ст. 3-1; ст. 6; ч.1 ст. 10)
5. Берлач А. І., Бичкова С. С., Карпенко Д. О., Колодій А. М., Олійник А. Ю., Осадчий В. І. Правознавство: Підручник. Київ, 2008.

6. Гавриш С. Б. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. Київ: Генеза, 2010.
7. Наровлянський О. Д. Правознавство: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академ. рівень). Київ: Грамота, 2010.
8. Пилипенко П. Д. Основи правознавства: Навчальний посібник / П. Д. Пилипенко, Н. М. Жома, М. С. Кельман та ін. Львів: «Магнолія 2006», 2007.
9. Електронна база даних НАПрН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ippi.org.ua>. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
10. Офіційний сайт Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>.
11. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.